

Галина Білик

ПОЕМНИЙ ЖАНР У ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті осмислюється розробка письменником Іваном Огієнком (Митрополитом Іларіоном) жанру поеми. Простежується його зародження, мотивне наповнення, типологічне розгалуження, взаємодія з іншими жанрами, значення в контексті творчої та політично-релігійної діяльності видатного українця.

Ключові слова: літературний жанр, жанрова типологія, поема, громадянський мотив, релігійний мотив, Іван Огієнко (Митрополит Іларіон).

Іван Огієнко (1882–1972) із-поміж низки високих життєвих чинів – науковець, політик, освітній, культурний, громадський, церковний діяч, видавець, редактор – мав ще й непересічний дар поета, який, важливо відмітити, прокинувся в ньому доволі рано. Як твердить А. Нестеренко в біографічній розвідці «Митрополит Іларіон – слуга Божий і народові» (1958), підготовлений до 75-річного ювілею «найвищого Учителя», «щиро українського громадянина і великого патріота» [10, с. 5], віршувати майбутній майстер пера розпочав ще за свого брусилівського школярства (1892–1896), захопуюваний учителем Іваном Сливкою; надалі він успішно розвинув цей хист, навчаючись у Київській військово-фельдшерській школі (1896–1900), де з однокашником Юхимом Придворим (пізніше той стане поетом Дем'яном Бедним) видавав рукописний місячник «Моя бібліотека» і вмщував там свої (тоді російськомовні) поезії [10, с. 8–9]. Нова хвиля літературного піднесення охопила І. Огієнка на початку ХХ століття – після революції 1905 року й окремих тимчасових позитивних зрушень в імперській національно-культурній політиці, зокрема надання можливостей друку українською мовою. Студент Київського університету імені Св. Володимира (1903–1909, спочатку медичного, а потім історико-філологічного факультету), він починає культивувати рідне слово, входить до науково-творчих кіл однодумців, співпрацює із «Просвітою», НТШ, публікується як поет і публіцист на сторінках «Громадської Думки» (1906 року дебютує в ній із віршем українською мовою «Не питай»), «Ради», «Нової Громади», у збірниках «Терновий вінок», «Розрада» (інколи під псевдонімом Іван Рулька). Відомості про це подібуємо, зокрема, в поетичній антології «Українська Муза», виданій Олексою Коваленком 1908 року 12-ма випусками, 11-й із яких репрезентує коротку довідку про Івана Івановича Огієнка (без фото)

© Г. Білик, 2017

та вісім його віршів – «Життя голодне, самотнє...», «Я квітку барвисту в садку посадив...», «Не питай», «Стара я, безсила», «Могутній орел», «Мої пісні», «Все падає листя», «Давно це було!..» [12, с. 1141–1146], пронизаних інтимно-особистісним і соціально-реалістичним мотивами. Очевидно, митець мав поетичні спроби і в наступне десятиліття, втім у нуртовичі модерністичних пошуків та розмаїтті української поезії 1910-х років із його традиційною стилістикою вирізнитися було непросто. Та й обирає тоді для себе молодий Огієнко іншу професійну стежу – педагога, вченого-дослідника, а невдовзі – й державника-реформатора.

По-особливому забриніли ліричні струни душі письменника після його вимушеної еміграції в Польщу (1920) – із початком великої національно-культурницької праці в зарубіжжі, перекладом українською мовою богослужбових книг (Літургії Св. Іоанна Златоуста (Львів, 1922), Нового Заповіту (Львів, 1937), Біблії (1931–1938 – основна робота, до 1955 – ретельне шліфування тексту рукопису, повне видання – Лондон, 1962) тощо) і дедалі більшим заглибленням у справи Української Православної Церкви. То був час вимогливої праці над собою в майстерні слова, набуття широкої літературознавчої ерудиції, вишколу техніки, виформування стилю, ідейного й жанрового самовизначення на майбутнє. На наш погляд, саме під впливом текстів Святого Письма в пору вироблення надважливого для нього рішення про прийняття чернецтва й долучення до кіл служителів церкви (1937–1939) І. Огієнко і переходить до великих віршових змістоформ – містерій, драм, поем, за-собом яких прагне говорити зі своїми потенційними читачами – вірянами-українцями – мовою простою і доступною про фундаментальні цінності. Як підтвердження – 1939 року (м. Варшава) з'являється з-під його пера один із перших таких творів – «українсько-російська драма на п'ять дій» «За Україну». Надалі ж планомірно й активне культивування їх спостерігаємо у творчій діяльності вже Митрополита Іларіона наприкінці Другої світової війни, в повоєнне п'ятиліття, у 1960-ті роки. Так, 1944 рік (м. Краків) означає в його доробку початок праці над кількома масштабними філософськими містеріями, котрі побачать світ дещо пізніше; 1946–1947 роки (м. Лозанна) примітні відновленням на швейцарсько-французьких теренах

видавництва «Наша Культура» й підготовкою до друку в ньому, з-поміж інших авторських рукописів, одразу п'ятьох літературно-художніх речей, а саме: віршової збірки «Легенди світу» (1946), поем «Марія Єгиптянка» (1947), «На Голготі» (1947), «Недоспівана пісня» (1947), «Туми» (1947). Стислий опис цих книг подає А. Нестеренко в указаній вище монографії [10, с. 94], а сучасний огієнкознавець М. Тимошик прояснює суттєву деталь щодо непростой видавничої історії окремих із них: приміром, «Недоспівану пісню» паризький компаньйон Митрополита Іларіона Павло Сомчинський не зумів викупити з місцевої друкарні, надіславши в Лозанну авторів лише сигнальні примірники поеми, а відтак доля її накладу невідома [11, с. 443]. Із переїздом Владики до Вінніпега й перенесенням туди «Нашої Культури» (1947) робота над масштабними віршовими змістоформами продовжується: виходять друком поеми «Прометей» (1948), «Жертва Вечірня» (1949), філософська містерія «Народження людини» (1948), історичні драми «За Україну» (1951), «Розп'ятий Мазепа» (1961). Публікується і чимало віршів церковного діяча – «переважно релігійного змісту» [10, с. 93] – на сторінках заснованого ним-таки народного християнського місячника «Слово Істини» (1947–1951) і наступників цього журналу – «Нашої Культури» (1951–1953), «Віри й Культури» (1953–1967).

За 50-ліття творчої діяльності літературно-художній доробок І. Огієнка помітно розрісся і якісно визрів, тож митець береться за укладання на його основі багатотомника. «Сам автор, – наголошує у зв'язку з цим М. Тимошик, – розділив свій набуток у галузі красного письменства на вісім томів: перші три – драматичні твори; наступні два – легенди; шостий-восьмий – релігійна лірика» [14]. За нашим переконанням, більш точно окреслює авторську позицію і видавничий задум А. Нестеренко, зауважуючи як невидані на 1958 рік (окрім книги «Том І. Філософські містерії» (1957)), але заплановані до видання (представлені на ювілейній виставці праць ієрарха) такі групи його поетичних творів:

- «Том II: Драматичні поеми.
- Том III: Поеми, частина I.
- Том IV: Поеми, частина II.
- Том V: Легенди.
- Том VI – VII – VIII: Релігійна лірика»

[10, с. 126].

Упродовж десятиліття – 1957–1966 років – саме в такому порядку поетичні надбання Митрополита Іларіона скеровувалися українській еміграційній громаді, власне, вийшли у світ I–IV томи – «Філософські містерії» (1957), «Вікові наші рани: драматичні поеми» (1960), «Наш бій за Державність: історична епопея. Частина 1» (1962), «Наш бій за Державність: історична епопея. Частина 2» (1966), котрі й репрезентують основну масу його великоформатних поетичних взірців. На сьогодні

ці книги – головний орієнтир для читача у Храмі Слова високодостойного автора. Проте є й низка творів, а з-поміж них і поем, які до названого видання не ввійшли, а друкувалися в періодиці, наприклад, у «Вірі й Культури», як-от «Тарасе, Орле сизокрилий! Поема Волі України» (1964) [7]. Їх вишукування, каталогізація, ретельне вивчення ще чекають свого дбайливого дослідника.

Тим часом уже понад чверть століття духовна спадщина І. Огієнка, зокрема її поетичний сегмент, поступово повертається й дедалі масштабніше осмислюється в Україні. Опрацюванням різножанрових літературно-художніх взірців письменника займаються В. Атаманчук, В. Біляцька, В. Жила, Ю. Ковалів, Н. Козачук, Н. Лізниченко, В. Поліщук, І. Савченко, Є. Сохацька, М. Тимошик та інші вчені, зокрема й мовознавці, фольклористи, утім це далеко не та ще наукова увага, якої заслуговує оригінальний змістом на тлі сучасників із материкової України й цілком органічний у діахронічному розрізі всього українського літературного процесу майстер слова. Його твори сприймаються як естетично вивірені – жанрово зрілі, образно концептуальні, логічні в міркуваннях і легкі чуттєво, доступні мовою і водночас стилістично довершені, прозорі, але й глибокі думкою. І. Огієнко – це високоідейний поет чину, неординарний за психічною структурою відкритий до світу людей прагматик-ідеаліст, котрий сповна усвідомлює реальну ситуацію в суспільстві й конструє шляхи його якісного поліпшення засобом духовного впливу – через віру, молитву, первинну красу поетичного слова. Він не мрійник, а діяч у поезії, якою, по-перше, «обоює» власну людську природу, а по-друге, актуалізує те ж таки «ідеальне» як піднесене, а відтак значуще, неперехідне в людському морі, пастором над яким почувається. Акцентуючи в текстах знане, класичне, він прагне діткнутися до архетипів і через них змобілізувати самість людини і самотожність національної спільноти, відвернути внутрішню екзистенціальну загроженість одноплемінникам-емігрантам, яку несе душевне і громадянське (свідомісне) спустошення, підлягання чужинницькій інакшості, наскрізне асимілювання-самозрадження. Виходячи з цих засад, письменник накреслює для себе такі творчі цілі: словесно (через мову як першопочаток) оприявнювати величний триєдиний образ вічної і невмирущої Душі-України-Церкви. Високохудожнє викристалізування цієї ідеї спостерігаємо в названому вище поетичному багатотомнику митця, утім шлях до неї був непростим і довгим, сповненим утрат, зруйнованих набутоків, програних битв, але не духовних поразок. «Глибоко переживши трагедію української революції, – слушно зауважує М. Тимошик, – Іван Огієнко більше не повертався у велику політику. Він із гордістю називав себе робітником пера – своїми думками за допомогою друкованого слова ділився з конкретною людиною,

спонукав її думати, усвідомлювати, до якого народу вона належить, яку мову й культуру мусить знати і берегти» [13]. На цьому життєвому терені митця-вченого-ієрарха поема як потужний синкретичний літературний жанр, суголосний художній свідомості новітньому часу з її універсалістською тенденцією, стає по-справжньому етапною, новим ліричним-епічним-драматичним курсом письменника, де сусідять зриме і непізнаване, його полем медитації та сугестії, що укріплюють віру, певність у собі й життєвій меті.

Примітно, що І. Огієнко як літератор – затятий віршівник, послідовно відданий цій формі організації художнього мовлення, і є логіка в тому, щоб поемами (в історичному тлумаченні жанру) називати всі його великі віршові змістоформи. Утім на сучасному етапі розвитку української генології, коли вже чимало відкриттів зроблено про поему та її різновиди (А. Каспрук, Н. Копистянська, М. Лазарук, Б. Мельничук, М. Гнатюк, Л. Дем'янівська, ін.), доречно виокремити з її жанрового поля ті змістоформи, які набули художньо-концептуальної самостійності, належачи до драматичної поезії, – містерії, драми, драматичні поеми. А відтак «чистий» поемний набуток І. Огієнка складуть ліричний, ліро-епічний та епічний (епопея) вірці

означеної змістоформи. Варто наголосити і той очевидний факт, що автор за складних історичних обставин 1920–1930-х років набув домінуючого драматичного мислення, що виразно засвідчує хронологія його творчості: містерії, драматичні поеми й релігійні та історичні поеми створюються у своїй масі практично одночасно, здебільшого у 1944–1947 роках, а все ж перші із них постають у цілком зримому контурі, хоч надалі й допрацьовуються, тоді як поема мислиться ланкою проміжною – на шляху до майбутньої «української історичної епопеї», яка літераторові піддалася не зразу. Про це довідуємося з його передмови та коментарів до розлогого «Нашого бою за Державність»: «Цю історичну епопею я виношував десятками літ, і видавав окремі твори з неї різного часу ([1, 3, 4, 5, 9]. – Г. Б.).

Року 1960-го я вирішив зібрати ці окремі твори в одне ціле <...>. Усі готові для цього тому свої попередні видання я сильно поперероблював, пильнуючи, щоб надати їм доброї поетичної форми та доброї літературної мови» [8, т. 3, с. 206].

Таким чином, можемо припустити, що логіка жанрового розвитку великих поетичних змістоформ у творчості І. Огієнка прямувала від містерії через драматичну поему до власне поеми (низки

Таблиця 1.

Авторська кваліфікація жанрового складу 4-томника (1957–1966) великих віршованих творів І. Огієнка

Філософські містерії, т. I	Драматичні поеми, т. II	Поеми	
		т. III	т. IV
Житейське море. <i>Філософська трилогія: Народження Людини. Добро і Зло на Світі. Містерія на п'ять дій (1944–1957);</i> До щастя! <i>Містерія на п'ять дій (1947–1957);</i> Остання хвилина. <i>Містерія на п'ять дій (1947–1957);</i> Каїн і Авель. <i>Містерія на п'ять дій (1944–1957);</i> Вже досить невинної крові! Холмщина. <i>Містерія на одну дію (1946);</i> Рідна Мова. Створення людської мови. <i>Містерія на одну дію (1949);</i> Руїна й Воскресення. Соборна Українська Православна Церква. <i>Містерія на одну дію (1947–1957);</i>	Невинна кров. Многостраждальна Холмщина. <i>Драматична поема на три дії (1946);</i> Воскресення України. <i>Історична драматична поема на п'ять яв (1949–1959);</i> На чужині. Упокоєння в Бозі Святителя Димитрія Туптала. <i>Драматична поема на сім сцен (1959);</i> За Україну. <i>Українсько-російська драма на п'ять дій (1939);</i> В обіймах страждання. <i>Драматична філософська поема на п'ять картин (1946);</i>	За Волю! (Хмелеві кобзарі). <i>Історична картина на одну дію (1960);</i> Недоспівана пісня (Богдан Хмельницький). <i>Історична епопея (1945);</i> Сповідь Гетьмана. <i>Історична драма на одну дію (1960);</i> Скитальник (Юрій Хмельниченко). <i>Поема-легенда (1948);</i> Туми (Іван Сірко). <i>Історична поема (1946);</i> Наша Церква – первозванна. <i>Історична поема (1949);</i>	За Божу Правду. <i>Історична драма на одну дію (1960);</i> Останній лицар. Олексій Розумовський. <i>Історична драма на одну дію в трьох сценах (1964);</i> Конання України. <i>Монолог Олексія Розумовського. 1762 рік (1964);</i> На Голготі. <i>Трагедія визвольної боротьби (1946);</i> Поруїнований Рай. <i>Драматична поема (1944).</i>

її жанрових розгалужень). Ритм, розмисел, чуттєвість вирізняють його філософсько-релігійні драми-містерії і власне драми (драматичні картини) широкого громадянського плану з історії чи сьогодення митця, хоч і цілком дотримано в них драматургічних архітектонічно-композиційних канонів. Міра поетичного помітно зростає у творах, означених автором як драматичні поеми, утім здебільшого на рівні пафосу й мовної експресивності, тоді як із другого боку – драматургічного – ще більше загострюються основоположні для фабули конфлікти. Власне поеми – це твори помірного викладу, примітні описовістю, сповідальністю, зацентрованим емоційним конфліктом героя з антигероєм, обставинами, оточенням, цілим світом. Однак «чистий» ліризм для автора не є типовим: митець уводить у поемний світ «історію», трансформуючи жанрову форму в ліро-епічний формат і так додаючи соціально-історичним поемам «життєвості», а релігійним – «житійності».

Важливо відмітити, що, інтегруючи окремі завершені тексти в розлоге єдине концептуальне літературно-художнє ціле, письменник керується передовсім критерієм змісту, ігноруючи або неточно означаючи (перекваліфікуючи) жанрову форму того чи того твору, а відтак під «маркою»

поеми-епопеї репрезентуються, приміром, вивершені драми (див. Табл. 1). Але разом із тим про цей нюанс можемо говорити і як про вияв новаторства художника слова, його данину модерній естетиці й «мозаїчній» цілісності як формі її втілення – викладанню цілого з різновеликих (у цьому разі – різножанрових) фрагментів-творів. Строката внутрішня жанрологія епопеї по-своєму відтінює й часову динаміку та притаманне їй те або те бачення естетичного ідеалу, питань мовленнєво-образної пластики, водночас підкреслюючи непорушність ідейного змісту – ідеалу Державності – за незмінно складного національного буття й численних трагедій: «Найголовніша і найсвятіша ідея Українського Народу, від довгих віків унаслідувана, це – незалежна Українська Держава, – твердить у передмові І. Огієнко. – <...> Цю головну ціль вільнолюбиві наші батьки передають своїм синам, а сини – своїм дітям, і Наш Бій за Державність переходить живим і активним із покоління в покоління» [8, т. 3, с. 5–6].

А все ж доскіпливий аналіз дозволяє внести уточнення в авторське жанроозначення тих або тих творів І. Огієнка, зважаючи на такі важливі критерії, як спосіб відображення дійсності (родова ознака) й композиція, стиль, тема тощо (видові ознаки) (порівн. Табл. 1 і Табл. 2). Звідси, на основі

Таблиця 2.

Перегляд жанрового складу великих віршованих творів І. Огієнка, здійснений автором статті

Філософські містерії	Драми	Драматичні поеми	Поеми
Каїн і Авель. <i>Містерія на п'ять дій</i> (1944–1957); Народження Людини. Добро і Зло на Світі. <i>Містерія на п'ять дій</i> (1944–1957); Вже досить невинної крові! Холмщина. <i>Містерія на одну дію</i> (1946); До щастя! <i>Містерія на п'ять дій</i> (1947–1957); Остання хвилинка. <i>Містерія на п'ять дій</i> (1947–1957); Руїна й Воскресення. Соборна Українська Православна Церква. <i>Містерія на одну дію</i> (1947–1957); Рідна Мова. Створення людської мови. <i>Містерія на одну дію</i> (1949);	За Україну. <i>Українсько-російська драма на п'ять дій</i> (1939); За Божу Правду. <i>Історична драма на одну дію</i> (1960); За Волю! (Хмелєві кобзарі). <i>Історична картина на одну дію</i> (1960); Сповідь Гетьмана. <i>Історична драма на одну дію</i> (1960); Розп'ятий Мазепа. <i>Історична драма на п'ять дій</i> (1961); Останній лицар. Олексій Розумовський. <i>Історична драма на одну дію в трьох сценах</i> (1964); Конання України. <i>Монолог Олексія Розумовського. 1762 рік</i> (1964);	Невинна кров. Многостраждальна Холмщина. <i>Драматична поема на три дії</i> (1946); В обіймах страждання. <i>Драматична філософська поема на п'ять картин</i> (1946); Воскресення України. <i>Історична драматична поема на п'ять яв</i> (1949–1959); На чужині. Упокоєння в Бозі Святителя Димитрія Туптала. <i>Драматична поема на сім сцен</i> (1959);	Поруйнований Рай. <i>Драматична поема</i> (1944); Недоспівана пісня. <i>Історична епопея</i> (1945); На Голготі. <i>Поема</i> (1946); Туми. <i>Поема</i> (1946); Марія Єгиптянка. <i>Поема</i> (1947); Прометей. <i>Поема</i> (1948); «Жертва Вечірня». <i>Поема</i> (1949); Скитальник. <i>Поема-легенда</i> (1948); Наша Церква – первозванна. <i>Історична поема</i> (1949); Слово про Ігорів похід. <i>Переспів</i> (1947); Тарасе, Орле сизокрилий! <i>Поема</i> <i>Волі України</i> (1964).

доступного нам матеріалу, можемо твердити про наявність понад десяти поем у літературно-художній спадщині митця (див. Табл. 2). Це тексти різного обсягу – малого («Скитальник»), помірного («Туми», «Наша Церква – первозванна»), великого («Марія Єгиптянка»), особливо об'ємного (епопеї «Недоспівана пісня», «Наш Бій за Державність»), котрі синтезують описовість, оповідність, сповідальність, як правило, діляться на частини, можуть – за більшого обсягу – містити пролог, епілог, елементи драматичної дії. У них поєднується національно-громадянська (історична, соціальна, політична) і релігійна (агіографічна, полемічна) художня семантика – ці змістові площини всіляко переплітаються і доповнюють одна одну, а в окремих творах – і зливаються в один дискурс.

Так, ліро-епічна поема «Поруйнований Рай» (неточно названа автором «драматичною поемою», з ознак якої добачаємо в ній лише монологи-молитви головного героя, натомість на користь нашого означення свідчать майстерна розповідь від третьої особи, насичена спостереженнями, переживаннями, роздумами і твердженнями суб'єкта мовлення, постать якого таким чином виформовується, набуваючи цілісності ліричного героя) належить до групи творів на сучасну тематику і змальовує чесну службу громаді сільського пастора («*Кохав він палко Україну, / І був гарячий патріот, – / Латав свідомости руїну, / І вів до світла свій народ*» [8, т. 4, с. 115]; це один з улюблених і частотних образів у творах Митрополита Іларіона) та вбивство його московськими комуністами, які поневолили і руйнують рідний край, а разом розвінчує облуду комуністичної ідеології та пропаганди й утверджує віру в перемогу ідеї державності й соборності України.

Поема «На Голготі», в пізнішій редакції доповнена підзаголовком «трагедія визвольної боротьби», – значною мірою автобіографічна й висвітлює долю сучасника – українського інтелігента-патріота, невтомного працівника на благо рідного краю й народу, а відтак лютого ворога їхніх поневолювачів, якому – за «чесну людську роботу» [8, т. 4, с. 58] – судилося лише «розп'яття» («*За Рідний Край Вечірня Жертва!*» [8, т. 4, с. 106]) – як не в царській російській тюрмі, то в більшовицько-комуністичному таборі чи десь у вигнанні. Але ж разом із тим, розмірковує вимучений боротьбою, але не зламанний герой твору, «Голгота несе Воскресіння» [8, т. 4, с. 105], вона – «в Рай дорога», «вічна пам'ять й Слава вічна» [8, т. 4, с. 107–108]. Цей монументальний твір – високопатріотична лектура, афористична, притчова, гостро-експресивна, із надзвичайної духовної сили поетичними роздумами про українську мову, вільну Україну [8, т. 4, с. 83–85] і нелегку «місію» – «бути українцем» [8, т. 4, с. 96–97].

Історична поема «Туми (Іван Сірко)» й поема-легенда з минувшини «Скитальник (Юрась Хмельниченко)» осмислюють тему українського зрадництва і прислужництва ворогові («*Будують Польщу та Москву наші люди, / А хлоп у неволі гне спину... / <...> Не створим своєї Держави, / Аж поки гулятимуть туми: / Про край свій немає в них думи, / Вони нас ведуть до неслави*» [8, т. 3, с. 188–189]),

наголошують, що ганебна смерть або страшніше за неї вічне скитання – жереб таких Юд.

Прямуючи в наступних «україноцентричних» поемах від сьогодення в глибину віків, І. Огієнко не втомлюється підкреслювати історичність української Душі (нації), Держави, Церкви, а разом із тим – і непомірність усякчасного змагання народу за ці привілеї, важке обстоювання ним того, що й так законно дане йому Богом. У релігійно-полемічній поемі «Наша Церква – первозванна», актуальній і в наші дні, мовиться про самостійну, соборну, рівну з-поміж інших на Сході Українську Православну Матір-Церкву, недопустимість її розколу, який незмінно приводить до поневолення рідного краю захланними Москвою чи Полонією: «*Як буде Церква в нас єдина, / То буде й вольная Держава, / І вільно пташкою полине / По всьому світі наша слава!*» [8, т. 3, с. 204]. У свою чергу поетичний перепис «Слова про Ігорів похід», зроблений Митрополитом Іларіоном, який теж варто розглядати в цьому жанровому контексті, засвідчує давність нашої державницької зрілості, філософії героїки, як і загрози від ворогів-сусідів, яким, лише припинивши внутрішні чвари та об'єднавшись, ми зможемо дати гідну відсіч.

Не менш цінними і майстерними в доробку письменника є поеми на інонаціональні, класичні, релігійні теми й сюжети – про віддану Богові Марію («Марія Єгиптянка») і вірного людям Бога («Прометей»), які дають читачеві надію на очищення від гріхів і вічне життя духовне, укріплюють його віру у високі ідеали. Поема «Жертва Вечірня (Ісус і Варавва)» розповідає про те, «за що й як розп'яли Ісуса Христа, та що сталося з розпинателями» [10, с. 93].

Прикладом високого поєднання громадянського та релігійного мотиву є поема «Тарасе, Орле сизокрилий!», присвячена Генієві України Тарасові Шевченку й написана І. Огієнком до 150-ліття від дня народження Кобзаря [7]. Вона осмислює гірку життєву долю письменника, його неперехідну роль в історії рідного народу та всеприсутність у культурі цілого світу. Твір складається із 12-ти частин, із-поміж яких добачає чимало цілком сучасних інтертекстуальних компонентів, а вивершує його «Віщий сон» ліричного героя-оповідача – своєрідний «сиквел», який утверджує справдження омріяної Шевченкової візії вільної і щасливої України.

Предтечами поем у творчості І. Огієнка були, зокрема, поетичні цикли, подеколи укладені в розділи, як-от ті, що представлені у збірці «Легенди світу» [2]; не випадково один із взірців жанру і окреслюється автором як мікст – поема-легенда («Скитальник»). Розвиток циклу в поему спостері-

гаємо і на прикладі твору «Тарасе, Орле сизокрилий!»: однойменно озаглавлена восьмитекстова композиція побачила світ 1961 року – до 100-ліття вшанування пам'яті Поета [6], а згодом була доповнена новими віршами й ідейно допрацьована. А отже, І. Огієнко не замикається в суто ліричній формі вірша, а доповнює її сюжетикою, «історизує», «драматизує» – сингармоніює в художній системі великих віршових змістоформ власної творчості.

Як і філософські містерії, драми, драматичні поеми, Огієнкові поеми покликані до життя бажанням віднайти більше способів промовляти до читачів і впливати на них, нести людям, зокрема емігрантському українському середовищу, сукупну ідею звеличення Душі-України-Церкви, знання й розуміння їх.

Перспективою нашого дослідження стане більш ретельне вивчення творчого доробку І. Огієнка з метою виявлення в ньому нових поемних взірців, здійснення жанрового аналізу й детального осмислення поезики цих творів, зауваження в них типологічних розгалужень і встановлення їхньої природи, з'ясування спільного та відмінного цього виду з іншими поетичними взірцями творчості письменника, а також із літературним контекстом – доробком його попередників і сучасників.

Література

1. Іларіон, Митрополит. Жертва Вечірня : поема / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1949. – 48 с.
2. Іларіон, Митрополит. Легенди світу / Митрополит Іларіон. – Париж : Наша Культура, 1946. – 93 с.
3. Іларіон, Митрополит. На Голготі : поема / Митрополит Іларіон. – Париж : Наша Культура, 1947. – 91 с.
4. Іларіон, Митрополит. Недоспівана пісня : іст. поема / Митрополит Іларіон. – Париж : Наша Культура, 1947. – 203 с.
5. Іларіон, Митрополит. Прометей : поема / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Наша Культура, 1948. – 67 с.
6. Іларіон, Митрополит. Тарасе, орле сизокрилий. Вінок на ступені пам'ятника. I-VIII / Митрополит Іларіон // Віра й Культура. – 1961. – Ч. 10-11. – С. 94-95.
7. Іларіон, Митрополит. Тарасе, Орле сизокрилий! Поема Волі України : Із циклу «Денник моєї Душі». Ч. II / Митрополит Іларіон // Віра й Культура. – 1964. – Ч. 6 (126). – С. 3-6.
8. Іларіон, Митрополит. Твори / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Наша Культура, 1957-1966. –
Т. 1: Філософські містерії. – 1957. – 336 с.
Т. 2: Вікові наші рани : драм. поеми (п'ять драм). – 1960. – 272 с.
Т. 3: Наш бій за Державність : іст. епопея. Ч. 1. – 1962. – 224 с.
Т. 4: Наш бій за Державність : іст. епопея. Ч. 2. – 1966. – 144 с.
9. Іларіон, Митрополит. Туми : поема / Митрополит Іларіон. – Париж : Наша культура, 1947. – 62 с.
10. Нестеренко А. Митрополит Іларіон – служитель Богові й народові: біографічна монографія : [Відбитка з ювілейної книги на пошану Митрополита Іларіона] / Афанасій Нестеренко. – Вінніпег, 1958. – 150 с.
11. Огієнко І. Богдан Хмельницький / І. Огієнко ; упоряд., авт. передм. і комент. М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 448 с. : іл. – (Вид. проєкт Фунд. ім. митрополита Іларіона «Запізніле ворота»). Сер. 1 ; т. 4).
12. Огієнко Ів. «Життя голодне, самотнє...», «Я квітку барвисту в садку посадив...», «Не питай», «Стара я, безсила», «Могутній орел», «Мої пісні», «Все падає листя», «Давно це було!..» / Іван Іванович Огієнко // Українська Муза. Поетична антологія. Од початку до наших днів. Під редакцією Олекси Коваленка. Вип. 11 : [факсимільне видання (К., 1908 р.) ; науковий коментар Федора Погребенника]. – К. : АТ «Обереги», 1993. – С. 1141-1146.
13. Тимошик М. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське Відродження [Електронний ресурс] / М. С. Тимошик. – Режим доступу : <http://national.org.ua/library/ohijenko.html>. – Назва з екрана, 12.03. 2017.
14. Тимошик М. Поетична творчість Івана Огієнка [Електронний ресурс] / М. С. Тимошик // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2008. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10514.html>. – Назва з екрана, 12.03. 2017.

Halyna Bilyk

THE POEM GENRE IN LITERARY AND ARTISTIC HERITAGE OF IVAN OHIENKO

The article deals with the writer's work of Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion) over the genre of poem: deduces its origin, meaning in creativity of the writer, motive filling and typological branching, interaction with other genres. Examples of such models of poetic content and form as «Maria Egyptian», «On Golgotha», «Tumy», «Unfinished song», etc. analyze in the general context of the creative and political-religious activities of a prominent Ukrainian.

One of the methods of research is revision of the genre qualification of the own works of great poetic form proposed by the author, as a result, we expand the idea of the quantity of his poem patterns. These are works of various content – small («Maverick»), moderate («Tumy», «Our Church is the first-called»), great («Unfinished Song»), especially volumetric («Our fight for statehood») as the example of epic. In the motive sense they are based on the national-civil (historical, social, political) – «Unfinished song», «Destroyed Paradise», «On Golgotha»), religious (hagiographic, polemical – «Maria Egyptian», «Evening victim», «Our Church is the first-called»), cultural («Prometheus») issues; synthesizing description, narrative, confession, mostly divided into parts, may contain prologue, epilogue and elements of dramatic action. Forerunners of poems in the creativity of I. Ohienko were poetic cycles, sometimes enclosed in chapters. As well as philosophical mysteries, drama and dramatic poems, Ohienko's poems are called by desire to find more ways to speak to the readers and to have influence on them, to convey to people, in particular the émigré Ukrainian community, the common idea of the glorification of the Soul-Ukraine-Church, knowledge and understanding of them.

Key words: literary genre, genre typology, poem, religious motive, civil motive, Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion).

Надійшла до редакції 25.05.2017 р.